

Pierre Broué

Det italienska kommunistpartiet, kriget och revolutionen

Denna artikel är en redogörelse för och recension av en avhandling om det italienska kommunistpartiet och den revolutionära kampen i Italien under åren 1942-45, dvs under Andra världskrigets slutskede.¹ Artikeln publicerades ursprungligen i den franska tidskriften *Cahiers Léon Trotsky* (nr 29, mars 1987, s. 70-9) under rubriken "Le PC italien, la guerre et la révolution". Den översattes sedan till engelska och publicerades i brittiska tidskriften *Revolutionary History* (vol 5, nr 4) under rubriken "The Italian Communist Party, the War and the Revolution". Denna svenska översättning är baserad på den engelska versionen.

* * *

Italiens historia under Andra världskriget och det italienska kommunistpartiets historia under samma krig är faktiskt inte några oansenliga episoder. I Italien var det jäsningen bland arbetarna – och ingen kommer att bli förvånad över att det började i Fiat-fabriken – som slutligen skakade den fascistiska regimens grundvalar och grävde Benito Mussolinis grav. Slutet för hans regim är ett svagt eko av februari 1917 i Ryssland, där vi möter samma fenomen med en polis som tvekar att undertrycka arbetarna och därmed ger dem tid, tillräckligt för att de ska uppnå solidaritet, som resulterade i en generalstrejk för att nästa dag få regimen på fall. Det var också i Italien som det italienska kommunistpartiet – vars ledning stod under Moskvas direkta kontroll – kontaktade bemärkta personer, avhoppade fascister, marskalkar och kyrkliga dignitärer, för att föreslå en kompromiss som skulle rädda dem från trycket från gatorna i utbyte mot en regeringsministär, och därmed legalt erkännande för den italienska byrån i Moskva.

Där börjar Serge Lamberts arbete. Det är inriktat på det italienska kommunistpartiet, men går långt utöver det, eftersom arbetets gränser inte är strikt definierade. Det innefattar både historien om de italienska kommunisterna under kriget, och historien om den revolution som letade efter riktlinjer och misslyckades med att i tid hitta dem. Serge Lamberts förtjänst ligger i att han har förstått allt detta. Han inskränker sig inte till att hålla ena ögat på bordigaister och det andra på Togliatti och Longo.² Han inskränker sig inte till att skriva smågruppers eller apparaternas historia, utan han skriver historien om en revolutionär utveckling och en rörelse som i stor utsträckning gäcker kronologi och klassiska stereotyper, och som i huvudsak bestod av en hård och svår process där en handfull apparatjicks, med stöd av de allierade arméernas styrka, lyckades avleda den italienska revolutionen, och därmed vann en avgörande strid i kampen mot revolutionen.

För det första kan Italiens historia vid detta historiska vägskäl endast förklaras om man inser att den, på grund av den långa perioden av fascistiskt styre, lyder en slags lag om ojämn och sammansatt utveckling på den politiska nivån. I allt väsentligt slog den italienska kommunismen 1926 in på en annan väg än världskommunismens och inträdde i ett slags ingenmansland, där tiden stod stilla. Partiet, som var förbjudet både enligt lagen och i praktiken, präglades av bordigaismens inflytande, inte i den sekteristiska mening som termen skulle få senare, utan i den vänsterrevolutionära mening som kan användas för att beskriva

¹ S Lambert, *Tradition révolutionnaire et 'Nouveau Parti' en Italie (1942-1945)*, avhandling vid universitetet i Grenoble, 1985. [PB:s anmärkning]

² Palmiro Togliatti (Ercoli, 1893-1964) var en av den italienska kommunismens viktigaste ledare. Han hade varit Bucharin-anhängare fram till 1928, men efter det att han hade gått över till Stalin anförtröddes han Kominterns mer obehagliga operationer. Efter Stalins död blev han en av de främsta talesmännen för eurokommunismen. Luigi Longo (Gallo, 1900-1980) som 1925 övergick från Bordiga till Gramsci, var en annan av det italienska kommunistpartiets viktigaste ledare.

den strömning som var influerad av Amadeo Bordiga³, det italienska kommunistpartiets verkliga grundare. De som hade gått igenom årtal av fängelse och inre exil, eller nätt och jämnt ”överlevt” i frihet, förblev trogna kommunismen från mitten av 1920-talet, vars motiv och tänkande – detta kan ingen förneka – helt dominerades av revolutionära perspektiv. Å andra sidan hade dessa revolutionärer sitt Mecka i det revolutionära Moskva, och hade inträtt i den era där de förr eller senare räknade med att inta en ledande roll. Vad de italienska kommunisterna anbelangade hade Moskva och Sovjetunionen fortfarande kvar färgerna från 1920-1926. I de flesta städer och byar hade ingen av dem haft någon kontakt med partiapparaten på årtal. De hade ingen aning om hur hitlerismen hade kommit till makten hjälpt av den splittring av arbetarrörelsen som uppmuntrats av Kommunistiska internationalen och dess brännmärkning av ”socialfascismen”. De visste ingenting om Folkfrontens era, den ”utsträckta handen” till katoliker och svartskjortor,⁴ eller om deltagande i regeringen. Vad dem anbelangade hade kriget i Spanien bara varit deras bödlars och härskares korståg mot deras bröder, den Iberiska halvöns arbetare och bönder. De visste ingenting om Moskvarättegångarna och stalinismens brott, och inte mycket om den tysk-sovjetiska pakten och alliansen för ett nytt Europa mellan Stalin, Hitler och Mussolini. Men å andra sidan kastade de sig entusiastiskt in i kampen mot Hitlers krig mot Sovjetunionen och Röda armén, som de betraktade som sin egen, ”arbetarnas och böndernas” armé.

Är det så konstigt att så snart som fascismen splittrades och bröts upp under massornas explosiva tryck, så återvände dessa människor till det agerande och de symboler som de kände till, hammaren och skäran, fanan och den röda stjärnan, samt till de ord och institutioner som för dem symboliserade revolutionen, de kommittéer och råd de såg som sovjeter, och ”partisanernas” väpnade grupper, vilka för dem var Italiens ”Röda armé”? Är det så förvånande att de i sin kamp mot den fascistiska regimen först och främst angrep de stora jordägarna, industrimagnaterna, de stora handelsmännen, bankmännen och de höga tjänstemännen, m a o alla de som var inkarnationen av fascismen, liksom bourgeoisin, den privata egendomen och den ena människans utsugning av den andra? Är det så konstigt att de återigen spontant tog upp klasskampen språk och inte klassharmonins, redan innan maningen att gripa till vapen kom?

Den stalinistiska apparaten hade naturligtvis inte försvunnit. Den hade bevarats utomlands i exil, i Frankrike och Moskva under 1930-talet, där den hade fört en hård kamp mot sina oppositionella, praktiskt taget alla den kommunistiska rörelsens pionjärer, och hade uteslutit och t o m mördat dem, som i Spanien. De få hundratal som hade lyckats hålla ut var ”hårda”, stålsatta i fraktionskampen, ofta knutna till GPU,⁵ vana vid ”vändningar” och ”avsvärjelser” och perfekt disciplinerade. De kom tillbaka när den italienska revolutionen började år 1943, men de kontrollerade ännu ingenting. De flesta av dem som hade blivit infiltrerade och arresterade eller hade överlämnats av de europeiska länder där de sökt fristad, befann sig i inre exil, där de ombildade sina kärnor. Det var uppenbarligen dessa som 1943 lyckades

³ *Amadeo Bordiga* (1889-1970) var den främste ledaren för den italienska vänstern som förkastade Kominterns enhetsfrontstaser, och uteslöts 1930 ur det italienska kommunistpartiet. Flera strömningar kan fortfarande spåra sitt ursprung till hans idéer.

⁴ Detta ökända manifest började: ”Italienska folk! Fascister i gamla gardet! Unga fascister! Vi kommunister antar som vårt eget det fascistiska programmet från 1919, som är ett program för fred, frihet, till försvar för arbetarnas intressen ... ” Stalin hade försett Italien med olja under dess kolonialkrig i Etiopien, och hoppades kunna förhindra den hotande alliansen mellan Mussolini och Hitler. För ytterligare detaljer, se Joan Barth Urban, *Moscow and the Italian Communist Party: From Togliatti to Berlinguer*, London. 1986. s. 127-30.

⁵ Togliatti, Longo och Vidali tjänstgjorde samtliga i Spanien, och var nära förknippade med GPU-operationer. I synnerhet var Vidali, tillsammans med Orlov, direkt ansvarig för mordet på Andreu Nin.

utesluta Terracini,⁶ långt efter Hitler börjat sitt krig mot Sovjetunionen – för att ha kritiserat 1939 års Hitler-Stalin-pakt! Det var de som försökte återuppbygga partiapparaten genom att systematiskt spela ut ungdomen, som var avskuren från den revolutionära traditionen, mot de äldre som genomsyrades av den, spela ut intellektuella och småborgare – vilka hade accepterat samarbete med katolikerna, desertörerna från fascismen som manade till ”klassharmonier” och ”anti-fascism” – mot arbetarna, som attackerade arbetsköparna, godsägarna och kyrkans furstar och ville ge betalt för gammal ost, med klassförtrycket högst upp i listan. Det mest kända exemplet är det som skedde i Rom och beskrivs av Serge Lambert. Där accepterade kommunistpartiet som medlemmar en grupp intellektuella, tillsammans med Ingrao, som hade kommit från den fascistiska ungdomen, men avvisade *Scintilla*-gruppen som bestod av gamla arbetare som hade organiserat röda partisanförband.

Det italienska kommunistpartiets historia från 1943 och framåt är historien om en stalinistisk apparat som förs in i Italien utifrån, och som kämpar för att ovanifrån tvinga sig på det verkliga partiet, den sanna partiet – det parti som hade överlevt fascismen och fortsatte att leva vidare i arbetarnas distrikt och byar – sätta munkavle på dem och påtvinga deras ”bordigaistiska” traditioner en stalinistisk krigspolitik som uppenbarligen ingen tradition hade förberett dem för.

En av de stora förtjänsterna med Serge Lamberts arbete är att det möjliggör för oss att begripa hur denna apparat – oavsett styrkan i dess teknik, dess fasta disciplin, aktivisternas beslutsamhet och ledarnas kontrarevolutionära erfarenhet och fasthet – kunde hämta sin styrka från det faktum att den utgjorde den ”allierade” internationella koalitionens spjutspets i Italien. Det var inte bara Togliatti som med sitt ”Salerno-tal”⁷ räddade monarkin – vid detta tillfälle var han talesman för den sovjetiska regeringen lika mycket som för det gemensamma allierade kommandot – utan det var också stalinistiska militanter som Irving Goff, vilka tränats att samarbeta med GPU i Spanien, som OSS⁸ anlätade för att få rapporter om fackliga och politiska organ som vägrade att uppfylla de allierades krav i det ockuperade södra Italien.

Det är nästan omöjligt att sammanfatta Serge Lamberts arbete. Man måste uppleva hans detaljerade rekonstruktioner av de kommunistiska militanternas ansträngningar i industristäderna i norr, där kommunisterna i fabriker och i arbetardistrikt bildade sina organisationer och publicerade *Stella Rossa*, *Bandiera Rossa* eller *Il Lavatore*, klasskamporgan för den ”revolutionära” kommunism som ibland kallas ”fundamentalistisk”. Apparaten tog kål på dem med stor beslutsamhet, med en kombination av hot, splittringar, uppmaningar till enighet, våld och korruption, ibland t o m genom att (som i ”Montesanto”-affären i Neapel)⁹ bygga upp organisationen från grunden när en kommunistisk organisation hade intagit klasståndpunkter och enat alla kommunister i sina led, från bordigaister till trotskister, liksom de socialdemokrater som hade blivit revolutionärer. Ibland bildades hela förbund utanför apparaten, särskilt i södern, där det inte var lätt att underkasta dem centraliserad kontroll.

Det var faktiskt Italiens ställning som en ”fiende”-makt till de allierade, ockuperad av sina

⁶ *Umberto Terracini* (1895-1985), var en av grundarna av *Ordine Nuovo*, tillsammans med Gramsci. Han var delegat vid Kominterns tredje kongress, och representerade italienska kommunistpartiet i EKKI (Kominterns exekutivkommitté). Han hade 1928 dömts till 22 års fängelse.

⁷ I januari 1944 möttes de italienska antifascistiska partierna i en konferens i Bari och antog resolutioner mot Badoglio och monarkin. Men strax efter sin återkomst från exilen i Sovjetunionen, talade Togliatti den 29 mars till de kommunistiska ledarna i den södra zonen vid Salerno och övertalade dem med stöd av Stalin för att stödja Badoglio-regeringen. Han uppmanade alla arbetare, arbetslösa och ex-soldater att inte följa någon ”självutnämnda klassintresse”, utan endast det nationella intresset. Detta var den berömda ”vändningen i Salerno” (svolta di Salerno).

⁸ OSS var föregångaren till CIA.

⁹ Om Montesanto-splittringen, se Paolo Casciolas ”Trotskyism and the Revolution in Italy (1943-44)” i *Revolutionary History* Vol 5, nr 4, s 162, nr 7.

erövrare, med närvaro av ockupationsstyrkorna, som blev trumfkortet i händerna på ”normalisatorerna”, som ville ha ett kommunistiskt parti som motsatte sig revolutionen, samt patriotiska massorganisationer. Underrättelseagenten Irving Goff uttrycker indignation över det faktum att en facklig organisation med flera hundra tusen medlemmar kunde tillåtas ha en tidning som uttryckte en annan åsikt än klassharmonin. Och fackföreningarna skulle enas med våld, med ledare som inte valts utan utsetts av motståndsrörelsens partier, som var – detta är välkänt – knutna till de allierade och fungerade som deras hjälptrupper vid genomförandet av kriget.

Vem kan undgå att förstå den verkliga arbetsfördelningen mellan fienden och ockupationsmakterna? Det var tyska stormtrupper som gick så långt som till att systematiskt massakrera alla kämpar i den Romerska röda armé som bildats av ”Italiens kommunistiska rörelse”, vilken hade hissat den röda fanan över de byggnader den erövrade, och firat årsdagen av ryska revolutionen i stället för nationaldagen. Inte heller kan försvinnandet av de radikala lokala ledarna under slagen från Gestapo betraktas som en försumbar faktor i en kamp där varje position räknades.

Som god forskare har Serge Lambert inte negligerat några stickspår. Exempelvis har han noga spårat meningsskiljaktigheterna inom PCI till apparatens själva hjärta, exempelvis det som kallas ”extremismen” hos kommunistpartiets Turin-federation, liksom hur Togliatti vilseledde partiledarna när han stödde den heliga unionen under den f d fascistledaren Badoglio¹⁰ regering, som hade erkänts av Sovjetunionen och stöddes av USA och Storbritannien. Inte heller har han struntat i de rykten som ofta antytts eller beskrivits i tidningarna om konflikter mellan ”militärer” och ”civila” eller om ”revolutionsfaran” förkroppsligad i de ”röda partisanerna”, vilka vid vissa tidpunkter kan ha ställts mot civila politiker.

Hans slutsats godtas inte av alla, men den baseras på solida argument. Det är obestridligt att motståndet från ledarskapet i ”norr” återspeglade, även om det var på ett indirekt sätt, trycket från massorna i de stora industricentra, vilka bildade de första väpnade gruppernas stora bataljoner, som i Grekland. Men detta tryck utövades ofta åt ett mycket speciellt håll: ”ledarna” framhärdade här inte i att gå emot sina trupper genom att försöka tvinga dem att gräva ned och lägga ned vapnen, ty de fruktade att sådana order skulle provocera fram reaktioner som riskerade medföra att de övergavs av sina män. Det eftertryck med vilket en man som Luigi Longo betonade att det bara var ”yttre faktorer” – med andra ord kraven från den stalinistiska Sovjetunionen – som ”förhindrade” att partiet tog makten, röjer ingen meningsskiljaktighet med den linje som dikterats till dessa toppkadrer, utan snarare svårigheten att tillämpa den.

Det som har ansetts vara en konflikt som uppstod mellan de militära och civila ledarna, uppträder bara i form av sekundära frågor om prestige, rivalitet och maktindelning. Men när det gäller inriktningen som sådan, om kommunistpartiets ledning och de talrika väpnade styrkor som stod under partiets kontroll skulle stå i ”revolutionens” tjänst och verka för arbetarnas maktövertagande, eller om de skulle stå i det nationella återuppbyggets tjänst tillsammans med de allierade, så hade denna fråga lösts för länge sedan. Serge Lambert har helt rätt när han betonar att detta inte bara beslutades på den politiska nivån och särskilt då genom apparatens seger över det ”gamla partiet” vilken befäste det ”nya partiets” klassarbetslinje, utan även genom att exempelvis upproret från början till slut hade uttänkts av apparaten som ett förebyggande initiativ ... mot revolutionen, och att de mest entusiastiska upprorsanhängarna vid denna tid inte var hemliga revolutionsanhängare, utan tvärtom dess mest beslutsamma motståndare.

¹⁰ Marskalk *Pietro Badoglio* (1871-1956) var befälhavare för den italienska armén under erövringen av Etiopien, och statschef från 25 juli 1943 efter det att Mussolini avsattes.

Det sätt på vilket den första politiska konflikten avgjordes, oavsett om det rörde industri-städerna i norr eller Neapel, Roms förorter eller partisanenheterna, visar i varje fall tydligt, enligt Serge Lambert, att de revolutionära italienska kommunisterna böjde sig för Sovjetunionens auktoritet såsom varande revolutionens land, och att det var Oktoberrevolutionens prestige, dess ”omvandling” och ”socialistiska uppbygge”, ställd i klassharmonins tjänst som garanterade framgången för de materiella krafter som stod till det italienska kommunistpartiets politiks förfogande. De ”gamla” italienska kommunisterna, som hade varit avskurna från debatterna om Sovjetunionen och inte visste någonting om de senaste två decenniernas utveckling, det stalinistiska Kominterns skarpa ”vändningar”, reträtter och krumbukter, verkade i allmänhet ha trott att Togliatti försökte påtvinga dem en opportunistisk politik bakom ryggen på självaste Stalin. De väntade tålmodigt på att Stalin, när denne väl hade blivit informerad om vad som pågick, skulle släppa bromsen och avlägsna den munkavle de påtvingats i hans namn!

Även om Togliattis folk ibland tillgrip mord – när det verkligen var nödvändigt – lyckades de oftast utan denna åtgärd. I stället åstadkom man splittringar och nedsablade sina kritiker och den officiella linjens motståndare, vars minsta fel likställdes med en brist på den absoluta tro som alla satte till Sovjetunionen och den man som tycktes symbolisera det just då.

Nu kan vi bättre förstå varför större delen av de styrkor som tillhörde *Stella Rossa*, vars arkiv avslöjar spår av diskussioner om en Trotskij-artikel, slutligen återvände till det italienska kommunistpartiet, som de en gång hade överträffat i antal i Turin, men först efter att ha tvingats in i en konflikt som kännetecknats av ett flertal fysiska konfrontationer. Vi kan också förstå hur svaga de Bordiga-anhängare som stödde *Prometeos* teser intagna ”neutrala” eller ”defaitistiska” ståndpunkten visade sig vara. En del av dem kom också att stödja den nationella enheten.

I en artikel i den franska tidskriften *Cahiers Leon Trotsky* försöker Serge Lambert reda ut de italienska trotskisternas historia, hur de i slutet av kriget försökte bygga en sektion av Fjärde Internationalen och det bittra nederlag som följde.¹¹ Här finns en tydlig kontrast gentemot de franska trotskisterna. Ingenstans i Frankrike fanns lika många beväpnade eller obeväpnade arbetargrupper som i Italien, grupper som medvetet opponerade sig mot den politik som kommunistpartiet dikterade. Inga av de franska militanterna förmådde organisera arbetargrupper runt en tidskrift, eller upprätta militära avdelningar som kunde ta försvarsinitiativ eller trakassera fienden, eller hade en politisk bas som gjorde det möjligt att, när det gällde inflytande, på allvar konkurrera med och ibland helt överglänsa det parti som var officiellt knutet till Moskva. Men det har heller aldrig funnits ett mer totalt sammanbrott än det i Italien. Bordigaister som Bordiga, f d bordigaister som Enrico Russo, oppositionella kommunister som Libero Villone¹², gamla trotskister som hade gått med i PSI som di Bartolomeo, och fullblodstrotskister som Nardini. För alla slutade det på samma sätt: Man misslyckades fullständigt med att bygga ett ”revolutionärt parti” som kunde konkurrera med det italienska kommunistpartiet. Ingen förmådde, ens i liten grad, att lägga ut texten om Sovjetunionens och Stalins politik på ett sådant sätt att de som de talade med inte blev fiender till Sovjetunionen självt samtidigt som man fick dem att upphöra med att ta sina ledare på orden, eller använda det första landet som genomfört revolutionen som ett politiskt rättesnöre.

Serge Lambert berättar hur Togliatti, efter återkomsten från Sovjetunionen och efter att ha inlett ”vändningen i Salerno”, begav sig till Neapel, där ett av hans första möten var med

¹¹ Serge Lambert, ”Notes sur l'Histoire du trotskysme en Italie: le POC” i *Cahiers Leon Trotsky*, nr 29, mars 1987, s. 57-69.

¹² *Libero Villone* (1913-1973) var emot den klassamarbetslinje som det italienska kommunistpartiets Moskva-ledning förde, och var en av ledarna för den militanta fackföreningen CGL i söder.

veteranen och f d bordigaisten Russo, tidigare chef för POUM:s Lenin-kolonn¹³ och tillsammans med Nicola di Bartolomeo ledare i den självständiga fackliga centralen CGL. Han började på ett vänligt sätt och berättade för Russo, att även om han inte delade hans ståndpunkter, så förstod han kritiken: Russos plats var i det kommunistiska partiet, där han alltid skulle ha rätt att ha meningsskiljaktigheter och uttrycka dem.

Här berör vi en fråga som Serge Lambert inte behandlar direkt, men som han tangerar flera gånger. Uppenbarligen kan inte Togliattis ståndpunkt förklaras av någon sorts ”demokratism” eller ”liberalism”, eller någon särskild böjelse för att värna om gamla partimilitanternas rättigheter eller om partidemokratin i Neapel. För delar av det neapolitanska proletariatet var Russo en välkänd ledare, mot vilka flera intriger hade misslyckats, och han hade fortfarande ett verkligt inflytande. Att bringa honom på fall kunde endast ske med hans samtycke, eller till priset av en hård kamp där båda parter skulle få sina fjädrar svedda. Palmiro Togliatti började därför med att förhandla.

Russo vägrade. Men samtidigt gick hans kamrat i Montesanto-splittringen, advokaten Mario Palermo, med på att återvända till partiet och ... erhöll en ministerportfölj.¹⁴ Kommunistpartiets anbud undergrävde motståndarnas ställning, och lämnade dem slutligen utan uppbackning, vilket till slut gjorde det överflödigt att fysiskt likvidera dem, eftersom de inte längre spelade någon roll i kampen. Vid samma tid i den franska *maquis*, vid tiden för befrielsen och under månaderna därefter, var det franska kommunistpartiets säkerhetstjänst betydligt mindre benägen att behandla franska oppositionella med silkesvantar: de likviderade först och förhandlade sedan.

Serge Lambert föreslår en förklaring till detta fenomen, som trots allt särskiljer den italienska stalinismen från den franska stalinismen: en större förmåga att tolerera motsättningar, att acceptera diskussion, en större flexibilitet i förhållande till intern opposition och uppenbarligen en mindre stelbent och mer ”demokratisk” praxis. Naturligtvis handlar det inte om att det ”nya” italienska kommunistpartiet, byggt som det var i kamp mot de revolutionära traditionerna från Gramscis och Bordigas tid, vid någon obestämd tidpunkt – t ex vid upplösningen av Kommunistiska Internationalen – skulle ha brutit sina förbindelser med Moskva och, till skillnad från det franska kommunistpartiet vid denna tidpunkt, upphört vara ett stalinistiskt parti. Inte heller finns fog för att anta att Togliattis ”nya parti” hade byggts upp helt från grunden av nytt material, och därmed blivit ett ”eurokommunistiskt” parti innan det ordet var uppfunnet. På så sätt skulle transubstantiationen* och sökandet efter de vises sten återupprättas inom den politiska vetenskapen, och göra det möjligt för partierna att förändra sin natur – en förändring som personer som anses vara seriösa och experter på italiensk politik har genomfört titt som tätt i sina uttalanden.

I själva verket har vi här att göra med en oavsiktlig men betydelsefull yttring av den marxiska lagen om ojämn och sammansatt utveckling som gav det italienska kommunistpartiet en förmåga att hantera sina interna problem och vänsteroppositioner med andra metoder än med maskingevärskulor eller en enkel klubba. En jämförelse med det franska kommunistpartiet gör det möjligt att förstå hur denna lag fungerade i det italienska kommunistpartiets fall.

Fram till slutet av andra världskriget byggdes det franska kommunistpartiets apparat upp på ett kontinuerligt sätt, utan längre avbrott eller plötsliga stötar. De dåvarande ledarna för det

¹³ Om Russo i Spanien, se Victor Alba och Stephen Schwartz, *Spanish Marxism versus Soviet Communism: A History of the POUM*, New Brunswick, 1988, s. 124, 295.

¹⁴ Mario Palermo blev biträdande krisminister i regeringen som leddes av Ivanoe Bonomi, som tog över efter Badoglio.

* Transubstantiation: Den förvandling som enligt den kristna tron sker under nattvarden då brödet och vinet blir till Kristi lekamen och blod.

franska kommunistpartiet, liksom dess viktigaste kadrer, hade i allmänhet rekryterats under den period i slutet av 1920-talet som kallas ”klass mot klass” och som kännetecknades av en ultravänsteristisk sekteristisk taktik. Det var samma människor som plötsligt förespråkade och stödde folkfrontspolitiken och den Franska fronten, som manade till nationell enhet mot fascismen, för att sedan försäkra att Hitler-Stalin-pakten var ett viktigt fredsinitiativ riktat mot de allierade ”krigshetsarna” och till slut ställde sig i första ledet bland propagandisterna för det ”stora fosterländska kriget”. Det fanns ingen spricka i denna apparat, inget saknades, inga gapande hål och inget avbrott i kontinuiteten mellan generationerna. Apparaten var så homogen att den reagerade nästan automatiskt, och den visade sig varje gång vara fullt kapabel att reagera på yttre påtryckningar, på massrörelsen och risken att bli överflyglad. Denna apparats grepp om partiet var lika fullständigt som partiets grepp om arbetarklassen och de intellektuella cirkelarna under åren 1944-1945. Därför hade den inget behov av att med silkesvantar hantera motståndare, som i alla fall var mer eller mindre isolerade individer och marginaliserade redan från början. Den hade inga svårigheter att långt senare i utesluta, förtala och förfölja någon motståndare, någon kritiker eller någon som misstänks vara en sådan, utan någon annan form av prövning. Demokrati var en onyttig lyx för det franska kommunistpartiet.

Det italienska kommunistpartiet, å andra sidan, befann sig under krigsåren i en mycket prekär situation. Dess ”spanska grupp”, de som var kapabla, tillhörde alla samma åldersgrupp: de män som hade haft lämplig ålder för att kämpa i Spanien och som hade emigrerat tidigare. Det var bara stegvis som partiet kunde testa och bland den unga generationen av militanter välja ut de personer som senare skulle uppvisa ovillkorlig lojalitet mot alliansen med de Gasperi,¹⁵ beundra Tito,¹⁶ hata Tito, fördöma de Gasperi, vara för det kalla kriget liksom fredlig samexistens, och detta med Stalin liksom med Chrusjtjov. Varje gång var de tvungna att blidka, diskutera, vara oense och vinna tid. De måste lära sig hur man övertygar och hur man hotar, att lirka såväl som att slå till. Det italienska kommunistpartiets apparat var således från allra första början, då det ”nya partiet” bildades, utrustad med en mycket varierad arsenal, och hade framför allt tillägnat sig en mycket stor smidighet i kampen mot opposition i partiet och motståndare inom vänstern. Det var denna svaghet hos det italienska kommunistpartiet i detta avgörande ögonblick av dess historia som långt senare skulle göra det möjligt för partiet att dribbla med ”demokrati” till en ringa kostnad, och mycket lättare ”återhämta” sig från kritiska och oppositionella rörelser. Är inte denna historiska förklaring, som framförs av Serge Lambert, bättre än den metafysiska förklaring som föreslagits av erkända specialister?

I sin historik över de brittiska trotskisterna under kriget har de brittiska historikerna Bornstein och Richardson i sin *War and the International*, som vi kommer att behandla senare, lämnat några utförliga utdrag ur minnesbilder från brittiska trotskister, särskilt Charlie Van Gelderen, och deras kontakter med denna italienska arbetarrörelse som var så förbluffande eftersom den inte har efterlämnat någon nyare historia! Ur den fridfulla bild av denna italienska historia, som alla har så nära in på tiden, men som ändå är så lite känd, dyker det upp intressanta figurer i arbetarrörelsen, och åtminstone vissa av dem av stor betydelse. Där finns exempelvis Temistocle Vaccarella, den basmedlem i det italienska kommunistpartiet som inspirerade *Stella Rossa*, och som förmodligen mördades av partiets underrättelsetjänst. Där är Venegoni-bröderna från Legnano, denna beundransvärda grupp av aktivister i Italiens kommunistiska

¹⁵ Alcide de Gasperi (1881-1954) var chef för kristdemokraterna och ordförande i statsrådet från 1945 till 1953.

¹⁶ Josip Broz (Brezovich), känd som marskalk Tito (1892-1980), var ledare för den jugoslaviska kommunistpartiet, ledde partisankampen mot den tyska ockupationen och blev statschef vid krigets slut. Trots att han hade varit en lojal stalinist – han hade också varit i Spanien – vägrade han 1948 att underordna sig Stalins krav och bröt med Moskva. Nästan över en natt började den världskommunistiska pressen, som hade varit översvallande i sitt beröm för honom, fördöma honom som ”trotskist” och ”fascist”.

rörelse i Rom och deras Röda armé. Där är filosofen Libero Villone, en av Montesantos män som gick över till trotskismen. Där finns Nicola di Bartolomeo, den gamla bordigaistiska emigranten, Moliniers vän som var välkänd i POUM i Spanien under namnet Fosco, och som återuppbyggde arbetarrörelsen och Socialistpartiet i Campania, där han praktiserade entrism på individuell basis sedan han frigivits från inre exil. Slutligen, och framför allt, har vi den extraordinära personligheten Enrico Russo: Vi kan bara beklaga att historiker har visat föga intresse för honom, även om de inte har ignorerat honom helt, vilket får oss att spekulera över skälen för denna tystnad.

Russo, som föddes 1895 i Neapel, gick med i socialistiska ungdomen vid 15 års ålder och i partiet när han var 16. Hans skarpsinne fick honom befordrad till artillerilöjtnants rang under första världskriget. Han återvände sårad, blev åter metallarbetare och 1917 sekreterare i FIOM (Metallarbetarnas federation) i Neapel. Han var emot Bordigas oöverlagda splittring av socialistpartiet, och menade att man i stället borde försöka vinna över partiet. Han var ledare för de som efter Leghorn-konferensen¹⁷ stödde Tredje internationalsen i Serratis parti, han gick 1924 med i italienska kommunistpartiet, blev 1925 sekreterare i Neapels fackliga samorganisation och ledare för CGL i Campania, där han ledde en generalstrejk mot de ökande levnadskostnaderna. Efter att 1925 ha blivit partisekreterare i Campania emigrerade han på uppdrag av partiet till Frankrike. Han blev medlem i centralkommittén och generalsekreterare för de italienska kommunistiska grupperna i Paris-regionen, och lyckades 1928 få dess kongress att anta en plattform som stod nära vänsteroppositionens. Thorez ingrep för att upphäva beslutet, som antogs på nytt. Dimitrov ingrep igen, men med samma resultat. Slutligen upplöstes och omorganiserades det italienska kommunistpartiets grupper i Frankrike. Russo uteslöts inte, men han släpptes heller inte in igen. Nu var han ensam, men inte någon länge tid. Han och hans vänner gick med i vänsterfraktionen,¹⁸ som han representerade under namnet Candiani i vänsteroppositionens internationella byrå. Han bröt med fraktionen när den antog en position av revolutionär defaitism i spanska inbördeskriget.¹⁹ Han åkte till Spanien för att delta i kampen och blev militär befälhavare för Lenin-bataljonen, de utländska frivilliga i POUM. Efter nederlaget tog han sin tillflykt till Frankrike och internerades i Saint Cyprien, där Vichy-myndigheterna överlämnade honom till de fascistiska myndigheter som dömde honom till fem års fängelse. Han frigavs i september 1943, och blev efter nästan 20 år återigen sekreterare i Neapels fackliga samorganisation, som han hjälpte till att återuppbygga. Han blev generalsekreterare för CGL i söder och inflytelserik medlem av "Montesantos" kommunistiska parti. Hans utnämning bekräftades av CGL:s Salerno-kongress, han blev redaktör för *Battaglie sindacali*, och organiserade och ledde strejken och demonstrationen den 4 mars 1944, mitt under krigets höjdpunkt. Naturligtvis blev han en måltavla för kommunistpartiet, övergavs av socialistpartiet och tvingades att retirera. Vi återfinner honom i PSDI, där han försöker uppmuntra en vänsterströmning. Hans signatur återfinns 1960 längst ned i ett manifest till stöd för en kämpande fackföreningsrörelse. Vi vet sedan bara att han dog 1973.

¹⁷ *Giacinto Serrati* (1874-1926) var anhängare av Zimmerwaldvänstern under första världskriget. Han ledde det italienska socialistpartiets center-fraktion som vägrade stödja vare sig kommunisternas utsplittring eller uteslutningen av partihögern vid Leghorn-konferensen 1921.

¹⁸ Vänsterfraktionen skapades i exil i 1927 vid uteslutningen av Bordiga-anhängarna från italienska kommunistpartiet.

¹⁹ När det spanska inbördeskriget bröt ut ansåg större delen av den italienska vänstern i exil att båda sidor var lika borgerliga, att det var ett imperialistiskt krig som stöddes av olika främmande makter till sin egen fördel, och att arbetarna skulle vägra välja sida. En minoritet på cirka 26 medlemmar under ledning av Russo Mario di Leone, Bruno Zecchini, Renato Pace och Piero Corradi såg detta som en grovt felaktig politik, bröt sig ur i november 1936 och tog sig allesammans till Barcelona. Jfr *Revolutionary Perspectives*, nr 5, 1976, *Mouvement Communiste. Barcelone Mai '37: Fascisme et antifascisme contre le prolétariat*, Bryssel, 1991, *International Communist Current, The Italian Left 1926-45*, London, 1992, s. 93-102

Det Serge Lambert tagit reda på om honom är i vilket fall som helst tillräckligt för att vi skall kunna säga att Enrico Russos liv var exceptionellt: han var en exemplarisk kommunistisk militant, som förblev lojal mot sin klass och sitt samvete, och aldrig påverkades av stalinismens frestelser, som han hade bekämpat i årtionden, precis som han bekämpade den italienska borgarklassen. Russo är för närvarande okänd för den italienska arbetarklassen och ungdomen. Men denna glömska kommer inte vara för evigt. Vi vet att rörelsen kommer att återupptäcka honom, som en av dess mest hedervärda förfäder, och återge honom hans plats. Det är inte den minsta förtjänsten hos Serge Lambert avhandling att den har lagt grunden till en rehabilitering av en sådan omfattning och betydelse, i kontrast till de av de rättegångar som ägde rum mer eller mindre överallt, men som i likhet med tre kända sådana, beslutades i Moskva.

Översättning och redigering: Martin Fahlgren

Lästips – mera om Italien under 2:a världskriget

[Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 2](#) av Fernando Claudín. Kapitel 1, avsnitten ”Den misslyckade revolutionen (Italien)” och ”Revolutioner utan tillstånd ...” behandlar utvecklingen under och efter 2:a världskriget.

[Palmiro Togliatti - Stalins lojale tjänare](#), av Tobias Abse